

SZILÁGYI ERZSÉBET LEVELÉT MEGÍRTA...

2018-ban ünnepeljük Hunyadi Mátyás királyvá választásának és trónra lépésének 560. évfordulóját. Előadásomban mégsem e királyról beszélek, hanem annak édesanyjáról, Szilágyi Erzsébetről. Szilágyi Erzsébet kormányzóné (1410 Horogszeg – 1483 Tata) több volt, mint Mátyás király anyja és Hunyadi János felesége. A magyar történelem nagyasszonya, meghatározó egyénisége a történelemnek. Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet házasságából két fiú született: László 1433-ban, Mátyás 1443-ban. Erzsébet személyisége nem csak Erkel Ferencet vagy Arany Jánost ihlette, hanem a nép is ajkára vette, népdalokban énekelték meg dicső tetteit.

A történelmi hátteret: 1456-ban meghalt Hunyadi János, Magyarország kormányzója, (1446–1453), erdélyi vajda, az ország egyik leggazdagabb földesura, kiemelkedő hadvezére volt. Két fiát a családhoz látogató V. László magával viszi Budára. A Hunyadi-család ellenségeire hallgatva meg akar szabadulni a két fiútól. Hunyadi Lászlót lefejezik, de akkora a nép felháborodása, hogy Mátyást már nem merik bántani. V. László elmenekül az országból, és magával viszi Mátyást Prágába. Halála után Hunyadi Mátyás anyja a cseh királlyal alkudozik, hogy kiválthassák Mátyást a fogságból. *„Szilágyi Erzsébet, nőként egy olyan világban kellett helyt állnia, melyet minden szempontból – politikailag, társadalmilag, kulturális értelemben – a férfiakra szabtak. A Szilágyi-Hunyadi házasságra fokozottan igaz, hogy a férfiak nem törhettek volna olyan magasra a hátszín nélkül, melyet a feleség és az anya épített ki az egész család számára”. Erzsébet, „Hunyadi feleségeként sem elégedett meg a hagyományos szereppel. Ma azt mondanánk, hogy gazdasági ügyintéző és könyvelő volt egy személyben, aki rajta tartotta a szemét minden kiadáson, ha kellett, visszafogta azokat, viszont ha arra volt szükség, nagylelkű adományokkal vett katonát, jóindulatot, kegyelmet”¹⁴. Erzsébet életének valószínűleg legnagyobb kudarca és tragédiája is, hogy nem tudta megmenteni László fia életét, amire bosszú-hadjárral és alkalmi szövetségek kötésével felelt. Jellemző ugyan-*

¹⁴ https://konyves.blog.hu/2016/12/08/szilagy_i_erszebet_tobb_volt_mint_matyas_anya_es_janos_felesege

akkor, hogy ha az utódlás és a vérvonal fenntartása volt a tét, akkor Szilágyi Erzsébet érelemmentesen és csak a család érdekeit szem előtt tartva cselekedett.

Erkel Ferenc, a magyar nemzeti opera megteremtője, három felvonásos operát komponált Hunyadi Lászlóról, Egressy Béni szövegkönyve alapján, mely Tóth Lőrinc: Két László című drámája nyomán keletkezett. Az „első igazi magyar opera”¹⁵ ősbemutatójára 1844. január 24.-én került sor a pesti Nemzeti Színházban, és minden addiginál nagyobb sikert aratott Erkel számára. Ehhez kétségkívül hozzájárult a közhangulat is. Az opera történelmi cselekménye egy Habsburg származású magyar királyról festett meglehetősen gyászos képet. V. László a műben döntésképtelen, a hatalomra törő arisztokrata tartományi urak bábja. Hasonló volt a helyzet az 1840-es években uralgó V. Ferdinánddal kapcsolatban is, legalábbis a kortársak így érezték. Persze az opera szépségei, a verbunkos zenét alapul vevő zenei alapszövet, az európai színvonalú magyar nemzeti opera létrejötte is lelkesítette a közönséget.

A premiért követő előadások után Erkel tovább alakította operáját. A mű nyitánya az 1845. október 2.-ai előadáson hangzott el, melynek zenei anyagát 1878-ban tömörítette. Két évvel később, a korszak egyik leghíresebb magyar énekesnőjének, Hollosy Kornéliának ajánlva készült el Gara Mária harmadik felvonásbeli *cabalettája*. 1850. július 18.-án, a neves francia énekesnő, Anne de la Grange, alakította Szilágyi Erzsébet szerepét. Az ő vendég szereplése alkalmából illesztette a partitúrába Erkel, a második felvonás, úgynevezett *La Grange*-áriáját. Szintén erre az előadásra készült el az eredetileg csárdás megjelölésű *Palotás* is. 1859-ben Stréger Ferenc tenorista alakította a címszerepet, az ő tiszteletére Erkel kiegészítette Hunyadi László első felvonásbeli ariáját. Szinte rögtön a darab ősbemutatója után a szerző kihúzta Gara és Hunyadi László, a harmadik felvonás elején énekelt kettősét.

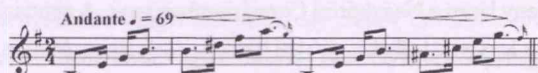
Az opera zenei anyagában dominál a verbunkos zene, de szervesen át van itatva a kor nemzetközi operaszerzési technikáival. Erkel ebben az időben Rossini, Donizetti, Bellini operákat dirigált, különböző operaházakban.

Erkel operájában Szilágyi Erzsébet erős karaktere virtuóz énektechnikát igényel. Már az első megjelenésével (második felvonás) sugallja az erős, de tragikus sorsú nő,

¹⁵ Boros-Konrád Erzsébet, 2008., 16.o

anya, lelki gyöttrődéseit¹⁶. A strófikus szerkezetű ária hangterjedelme ($b - c^3$) jelentős, dallamvonala még jobban alátámasztva a látomásokat. Szilágyi Erzsébet nem egy özvegy volt, hanem nagyon is határozott, „*célatörő asszony, aki bátyja, Szilágyi Mihály révén nagy aktivitással vett részt az ország politikai életében.*”¹⁷. A második felvonásban van a verbunkos ritmusban komponált *La Grange* bravúrária¹⁸ is. Az olasz áriaformát követő ária, koncertáriaként is megállja helyét, olyankor elhagyva a második recitativot, kihelyettesítve azt egy zenekari intermezzoval, mely megelőlegezi a következő rész pozitív karakterét. Már az első mondatban az anyai féltés érzete egy rakéta dal-lamban kap helyet: *Ó, mily vadul száguldja át lelkemet a félelem, (h - a²).*

Az ária négy ütemes kadenciája a drámai szoprán szerep teljes hangterjedelmét kívánja a h -tól a c^3 -ig és olyan hangi fürgeséget, könnyedséget szükségeltet, akár egy olasz ope-raária.¹⁹

A bravúráriában Szilágyi Erzsébet teljes lelki vívódása, félelemérzete megjelenik, *szörnyű sejtés kínja dúl bennem. Csak a cabaletta rész ad egy kis reménységet a karakternek Szép reménysugár, miként szivárvány, úgy ragyog ... Rám szerencse vár, két fiam élni fog!.* Az utolsó képben Szilágyi Erzsébet szemtanúja annak, ahogy László fiát a hóhér elé vezetik. Könyörgő áriája (*Gesz-dúr*) egy mars funebre zenével van alá-

¹⁶ Erkel: *Hunyadi László*, II. felv., Boros-Konrád Erzsébet, Kolozsvári Magyar Opera zenekara, vez: Hary Béla

¹⁷ dr. Göblyös Péter, 2015/1–2, 16. o.

¹⁸ Erkel: *Hunyadi László, La Grange*, Boros-Konrád Erzsébet, Kolozsvári Magyar Opera zenekara, vez: Déry András, Budapest Erkel Színház

¹⁹ Boros-Konrád Erzsébet, 2008., 21. o

támasztva a zenekarban, majd amikor beigazolódik látomása, visszatér a II. felvonás ritmus és dallamvilága *Esz-dúrban*²⁰.

Arany Jánosról kortársai úgy beszéltek, mint a „ballada Shakespearejé”-ről. Németh László szerint „a legmagyarabb költő” egyéniségéhez, művészi hajlamához közel állt ez a műfaj, amit az is bizonyít, hogy egész pályáját végigkíséri a ballada. Egyetértőleg idézhetjük Riedl Frigyes és Barta János véleményét: „*Remekmű akkor keletkezik, ha valamely nagy tehetség megtalálja a tehetségének leginkább megfelelő műfajt és tárgyat.*”²¹ (Riedl) „*Azt a műfajt és tárgyat kell megtalálni, amely kora életviszonyaiból természetesen sarjad ki.*” (Barta János).

1851-től Arany János a Nagykőrösi Gimnáziumban tanít. A gimnázium ódon falai ihlették, itt írja a legszebb balladáit: Walesi bárdok, Zách Klára, Mátyás anyja.

Arany János *Mátyás anyja* című balladája 1854-ben állít Szilágyi Erzsébetnek marandó emléket, 10 évre az Erkel opera bemutatója után. Két stílus ötvöződik a történelmi balladában: az egyik a romantika. A költő a dicsőséges múlthoz fordul témáért. Váratlan fordulatok élénkítik a történetet, kétszer is felbukkan a Hunyadi-család hollója: egyszer elviszi az anya levelét, másodjára meghozza a fiúét.

A másik stílus a népköltészet világát idézi. A népmesék ismert hármassága is megtalálható a versben. Az anya háromszor kérdezi meg, hogy ki viszi el a levelet, de egyik udvaronc válaszát sem tartja elég gyorsnak. Harmadikként jelenik meg a holló. A népdalokban szerepel a levélvivő madár, a holló (*Amott kerekedik egy fekete felhő, Abban tollázkodik egy fekete holló, ... Nagypénteken mossa holló a fiát, ... Fekete a holló gyászt visel magáért*); valamint a sok arany és ezüst, amellyel megveszik a férjhez adandó leányokat (*Arany, ezüstért, cifra ruháért, ... Csön, csön gyűrű, arany gyűrű*). A népdalokra emlékeztet a verselése is: ütemhangsúlyos verselésű, felező hatos, 3/3 osztással.

Az eddig ismertetett két emblemikus mű talán mindenkinek ismerős. De hogyan él egy történelmi ballada, egy történelmi alak, egy balladai hős a nép ajkán, az talán Csorba János, széki parasztember népdalán keresztül érthető meg.

²⁰ Boros-Konrád Erzsébet, 2008., 19. o.

²¹ írta Riedl Frigyes az 1893-as Arany-ballada-válogatás élein megjelent bevezetőjében.

Csorba János, a táncházmozgalom kezdetének kiemelkedő figurája volt, énekes adatközlőként, erdélyi házigazdaként egyaránt. „1972-ben, első népdalgyűjtő útjaim egyikén helyi kalauzként csatlakozott hozzám, s azóta folyamatosan gyűjtöttem tőle”²² vallja Sebő Ferenc, aki 1993-ban egy televíziós beszélgetésben szólaltatja meg az énekest:

„Én, Csorba János, születtem Széken, 1925. február 15-én. Ott is Széken nővekedtem. Szegény fiú voltam. Iskolát keveset jártam. Mindég hazudtam, ha hivatalos helyen kérdezték az iskolavégzettséget, mert szégyelltem két osztállyal előállni, azt mondtam, hogy négy osztályom van. Úgyhogy csak ennyi iskolát tudtam járni. Az én anyám kilenc gyereket hozott a világra. Én voltam az utolsó előtti”. Amikor „jött a háború, akkor elkerültem. A háború után, 1948-ban, hazakerültem a fogságból”. Megnősült, és „eljöttünk Szamosújvárra, letelepedtünk, éldegéltünk aztán úgy szépen, csendesesen. Ott aztán összeismerkedtem egy feketelaki fiúval, vagyis emberrel, Balla Ferencel. Úgyhogy mind munkatársak is, mind barátok is lettünk. Aztán telt-múlt az idő, egyszer csak valahogyan, azt hiszem, hogy őhozzájuk mentem, s ott volt Kallós Zoltán. Nem is hallottam addig soha róla. Akkor azt mondja nekem – mivel Feri bemutatott, hogy széki vagyok -, hogy nem lennék szíves, énekeljek vaj' egy széki nótát. Hát dehogynem, mondom, mért ne, én szeretek énekelni. Aztán így énekelgettem. Így ismerkedtem meg vele, s ezzel megkerült az első láncszem. Ő már ismerte Martin Gyurkát, ismerte Hofer Tamást, ismerte Andrásfalvit, úgyhogy már '69-ben elhozta hozzánk Hofer Tamást”.

Csorba János az édesanyjától tanulta a legtöbb éneket. Tőle tanulta a Szilágyi Erzsébetet is. Azt vallja, hogy „nem volt ennek dallama soha. De aztán édesanyám ezekről mind dallamot kapott magának, úgy énekelte a Szilágyi Erzsébetet is”. „Én egy ravasz hamisító voltam, mert úgy láttam, hogy sokszor egyikből is vettem el, a másikkul is, és mikor milyen volt az alkalom, hát két-három népdalból komponáltam én magamnak külön egy-egy éneket, egy-egy nótát vagy népdalt”. A Szilágyi Erzsébet balladát Csorba János egy széki lassú dallamra énekelte (*Este van, este van, de nem minden lánynak*²³). A 16. században még általános gyakorlat volt, hogy az emberek tudnak egy sereg szöveget, s ezeket különféle dallamokkal párosítva éneklik. Ez a példa egy 20. századi eset, itt még élő valóságában működött. A nép használatában a népi és a műköltői szövegek gyakran keverednek. „Széken, akárcsak másutt, gyakran bukkantak fel Petőfi Sándor

²² Sebő Ferenc, 2013

²³ http://album.hagyományokhaza.hu/album/felvetel_show.php?id=2157

verseinek töredékei, begyűrva a hagyományos anyagba. De emellett számos más költő is besegített szövegeivel a népi kommunikációba, sok esetben olyanok, akiknek ma már a nevét sem tudjuk, de a maguk idejében szárnyra kelt egy-egy versük, vagy annak egy megragadó részlete, és szinte napjainkig használatban maradtak. Nagyon tanulságos jelenség ez, bevilágít kissé a népdal keletkezésének, használatának a boszorkánykonyhájába²⁴.

Összehasonlítottam az Arany ballada és Csorba János Szilágyi Erzsébetének²⁵ szövegét. Bár a sor és szakasz szerkezet nem egyezik, – míg Arany 6 rövid sorban írta a balladát, Csorba János négysoros népdalszerkezetben gondolkodik, így a 18 szakaszos történelmi ballada széki énekelt változata tömör 8 szakaszos lesz, – mégis mindenki számára egyértelmű, hogy ugyanarról van szó. A két általános osztállyal rendelkező széki ember szinte tökéletesen emlékszik a balladára. Egy-egy szónak a szinonimája jelenik meg énekben: *szelmes / könnyével* helyett *szelmes szemével* vagy *Szomorú / fogság – szomorú rabság*. A harmadik szakaszban: *gyermekem / ne mozdulj* két sor helyett az indulatos *ne indulj, ne indulj* ismételt kéréssel van helyettesítve.

²⁴ Sebő Ferenc, Csorba János, A Bartók Rádióban 2010. október 23-án elhangzott műsor átdolgozott, internetes változata

²⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=RTI4IKbHezs>

Csorba János: Szilágyi Erzsébet Arany János: Mátyás anyja
(Lajtha László, Pátia, Szék, 1998) (1854)

Szilágyi Erzsébet levelét megírta
Szerelmes szemével azt is tele írta
Fiának a levél, Prága városába
Örömhírt viszen, a szomorú rabságba.

„Ne indulj, ne indulj, én fiam Prágából
Kiveszlek, kiváltlak a szomorú rabságból
Arannyal, ezüsttel megfizetek érted
Szívemen hordozom a te hazatérteid.

„Ne indulj, ne indulj, én egyetlen árvám
Ki lesz az én fiam, ha megejt az ármány
Adassék a levél Hunyadi Mátyásnak
Tulajdon kezébe, senkinek se másnak”.

„Ki viszi, ki viszi levelem Prágából
Száz arany és egy pej ló teste fáradsága”
„Viszem én, hozom én, két nap elegendő”
„Szerelmes szívemnek két kerek esztendő”.

Ímhol jön, ímhol jön egy fekete holló
Hunyadi pajizsán ül ahhoz hasonló
Leccsapott, leccsapott fekete szélvészéből
Kikapta a levelet az anyai kézből.

„Hamar a madarat, el kell venni tőle”
Szalad a sokaság nyomban, hogy lelője
Madarat, nem egyet, százat is meglőttek
Híre sincs, pora sincs a levélvivőnek.

Amint ott sírdogál a királyné magába
Egyszer csak kopognak özvegy ablakába
„Ki kopog, mi kopog? Egy fekete holló
Nála van a levél, vagy ahhoz hasonló.

S ki kopog, mi kopog? Egy fekete holló
Nála van a levél, vagy ahhoz hasonló
Piros a pecsétje, finom a hajtása
Ó áldott, ó áldott a keze írása”.

Szilágyi Erzsébet / Levelét megírta;
Szerelmes / Könyvével / Azt is telesírta.

Fiának / A levél, / Prága városába,
Örömhírt / Viszen a / Szomorú fogságba:

„Gyermekek! / Ne mozdulj / Prága városából;
Kiveszlek, / Kiváltlak / A nehéz rabságból.

„Arannyal, / Ezüsttel / Megfizetek érted;
Szívemen / Hordom én / A te hazatérteid.

„Ne mozdulj, / Ne indulj, / Én egyetlen árvám!
Ki lesz az / Én fiam / Ha megejt az ármány?

„Adassék / A levél / Hunyadi Mátyásnak,
Tulajdon / Kezébe, / Senkinek se másnak.”

Fekete / Viaszból / Nyom reá pecsétet;
Könyöklön / Várnak az / Udvari cselédek.

„Ki viszi / Hamarabb / Levelem Prágába?
Száz arany, / Meg a ló, / Teste fáradsága.”

„Viszem én, / Viszem én, / Hét nap elegendő.”
„Szerelmes / Szívemnek / Hét egész esztendő!”

„Viszem én, / Hozom én / Válaszát három nap.”
„Szerelmes / Szívemnek / Három egész hónap!”

„Istenem, / Istenem, / Mért nem adál szármayt,
Hogy utól- / Érhetném / Az anyai vágyat!” -

S ahol jön, / Ahol jön / Egy fekete holló;
Hunyadi / Pajizsán / Ül ahhoz hasonló.

Leccsapott, / Leccsapott / Fekete szélvészéből,
Kikapá / Levelét / Az anyai kézből.

„Hamar a / Madarat!... / El kell venni tőle!”
Szalad a / Sokaság / Nyomba, hogy lelője.

Madarat / Nem egyet, / Százat is meglőnek;
Híre sincs, / Nyoma sincs / A levélvivőnek.

Napestig / Az erdőn / Üzeti hiába;
Éjfelen / Kocognak / Özvegy ablakába.

„Ki kopog? / Mi kopog? / Egy fekete holló!
Nála még / A levél, / Vagy ahhoz hasonló.

Piros a / Pecsétje; / Finom a hajtása:
Oh áldott, / Oh áldott / A keze-írása!”

A legnagyobb eltérés a két szöveg között az Csorbánál a szakaszok elhagyása, tartalmi tömörítése. *Fekete / Viaszból / Nyom reá pecsétet; / Könyöklőn / Várnak az / Udvari cselédek*. Nem tudható, hogy csak egyszerűen kifelejtette ezt a szövegrészt, vagy már úgy tanulta édesanyjától, hogy nem szerepelt benne ez a leíró szakasz. A másik ilyen szakaszösszevonás – szakaszkihagyás – az a pillanat, amikor az anya válaszában a levélvívők, illetve az anya válasza ezekre szólalnak meg. „*Viszem én, / Viszem én, / Hét nap elegendő*” ... „*Viszem én, / Hozom én / Válaszát három nap.*” ... „*Istenem, / Istenem, / Mért nem adál szárnyat, / Hogy utól- / Érhethém / Az anyai vágyat!*” E szakaszok helyett Csorba így énekel: „*Viszem én, hozom én, két nap elegendő*” / „*Szerelmes szívemnek két kerek esztendő*”. A hetes, illetve három napos intervallum itt két napra zsugorodik.

A gyönyörű költői kép (*Napestig / Az erdőn / Űzeti hiába: / Éjfelen / Kocognak / Özvegy / ablakába*) idegen a nép ajkán, ezt a széki mester a népmesék stílusában oldotta meg: *Amint ott sírdogál a királyné magába / Egyszer csak kopognak özvegy ablakába*. Az utolsó szembevillanó különbség az, hogy az énekelt balladában, a megoldást, a mű kulcspontját kétszer éneklí Csorba: *Ki kopog, mi kopog? Egy fekete holló / Nála van a levél, vagy ahhoz hasonló*.

A széki dallam egy *d* dór hangzású, *g-a-b-c-d-e* hexachord. Kadenciái 4 7 4 1, dallamszerkezete A B B, A_v, szótagszáma 12, hangterjedelme *d* / *e*². A balladákra jellemző parlando – rubato előadásmód meghatározza a balladát. A szöveg dominanciája a dallam felett minden pillanatban nyomon követhető. Egy plusz díszítés, korona, vagy éppen ezek elhagyása, a szöveg mondanivalóját támasztja alá. Az énekes előadás üzenete példaértékű minden balladaéneklő számára.

Szilágyi Erzsébet

Szék (Mézóé) ERDÉLY
Csorba János, 1997, Juhász Zoltán

Parlando - rubato

1. Szí - lá - gyi Er - zé - bet le - ve - lét meg - ír - ta, Sze - rel - mes sze - mé - vel azt is te - le - sír - ta,
Fi - á - nak a le - vél, Prá - ga vá - ro - sá - ba, Ö - röm - hirt vi - szen a szo - mo - rú rab - ság - ba.

2. Ne in - dulj, ne in - dulj, én fi - am, Prá - gá - ból, Ki - vesz - lek, ki - vált - lak a szo - mo - rú rab - ság - ból
A - rany - nyal, e - züst - tel meg - fi - ze - tek ér - ted, Szi - ve - men hor - do - zom a te ha - za - tér - ted..

3. Ne in - dulj, ne in - dulj, én e - gyet - len ár - vám, ki lesz az én fi - am, ha meg - ejt az ár - mány,
A - das - sék a le - vél Hu - nya - dí Má - tyás - nak Tu - luj - don ke - zé - be, sen - ki - nek se más - nak"

7. Amint ott sír - do - gál a ki - rály - né ma - ga - ba, Egy - szer csak ko - pog - nak öz - vegy ab - la - ká - ba,
"Ki ko - pog, mi ko - pog, egy fe - ke - te hol - ló, Ná - la van a le - vél, vagy ah - hoz ha - son - ló.

8. Ki ko - pog, mi ko - pog, egy fe - ke - te hol - ló, Ná - la van a le - vél, vagy ah - hoz ha - son - ló,
Pi - ros a pe - csét - je, fi - nom a haj - tá - sa, Öt, ál - dott, öt, ál - dott, a ke - ze i - rá - sa."

Bibliográfia

Boros-Konrád Erzsébet: *A magyar nemzeti zeneiskola és a romániai magyar zeneszerzők I.* Editura Infodata, Kolozsvár, 2008.

Cseke Péter: *Arany János balladái Buday György képeivel* Helikon XXVIII. évf. 2017. 23. (733) sz. december 10

dr. Göblyös Péter: *Erkel Hunyadi László operájának osteológiai vonatkozásai*, Osteológiai Közlemények, 2015/1-2

Sebő Ferenc: *Bár emlékezete maradjon meg... Csorba János életírása* Folkszemle, 2013. október http://album.hagyományokhaza.hu/album/felvetel_show.php?id=2157

https://konyves.blog.hu/2016/12/08/szilagyi_erzsebet_tobb_volt_mint_matyas_anya_es_janos_felesege

<https://www.youtube.com/watch?v=aQE8Fl6Kuqk> Erkel: *Hunyadi László*, Fekete Veronika

<https://www.youtube.com/watch?v=eMCRISkMYn8> Erkel: *Hunyadi László*, Fekete Veronika

<https://www.youtube.com/watch?v=RTI4IKbHezs>

Hangfelvételek

Erkel Ferenc: *Hunyadi László*, Szilágyi Erzsébet szerepében Boros-Konrád Erzsébet, Kolozsvári Magyar Opera zenekara, vez: Hary Béla

Erkel Ferenc: *Hunyadi László, La Grange ária*, Boros-Konrád Erzsébet, Kolozsvári Magyar Opera zenekara, vez: Déry András, Budapest Erkel Színház